

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

On the Nature and Causes of Poverty in Sub-Saharan African Countries

Unal, Umut

10 December 2018

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/97730/>
MPRA Paper No. 97730, posted 01 Jul 2020 18:40 UTC

Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Yoksulluğun Doğası ve Sebepleri Üzerine¹

Doç. Dr. Umut ÜNAL

Abstract:

This paper provides a brief analysis of socio-economic outlook of Sub-Saharan African (SSA) countries with the aim of examining the relationship between resource availability, macroeconomic management and poverty. In so doing, this study attempts to provide insights into the socio-economic determinants of poverty in these countries through analysing the current stance in terms of major related macroeconomic indicators and the performance of main related sectors: agriculture, education and health.

¹ Bu çalışma önümüzdeki aylarda basılacak olan, "Afrika Ekonomi Politikası – Kalkınma, Potansiyel ve Fırsatlar" isimli kitapta yayınlanmıştır. Çalışmanın her türlü hakkı kitabı yayınlıyacak olan yayınevine aittir. MPRA'ya yüklenme tarihi 12/20/2019

1. GİRİŞ

Son yirmi yılda, yoksulluğun ve açlığın küresel düzeyde ortadan kaldırılması için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde birçok girişim gerçekleştirildi. Bununla birlikte, tüm çabalara rağmen dünya genelinde yoksulluk oranı ve yetersiz beslenen insanların sayıları halen yükselmektedir. Son tahminlere göre, dünya çapında bir milyar insanın yetersiz beslendiği görülmekte; söz konusu nüfusun çoğunluğunun Asya ve özellikle Afrika'nın gelişmekte olan bölgelerinde olduğu gözlemlenmektedir. Sahra Altı Afrika (SAA) ülkelerinin Afrika kıtasının önemli bir bölümünü oluşturduğu gerçeği göz önüne alındığında, yoksul ve yetersiz beslenen insanların önemli bir bölümünün aynı bölgede ikamet ettiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

SAA ülkeleri, Dünya Bankası'nın sınıflandırması temel alındığında, Afrika kıtasında yer alan 54 ülkenin 48'ini kapsamaktadır (World Bank, 2017). Bu ülkeler kendi içlerinde heterojen bir makroekonomik ve sosyoekonomik bir görünüme sahiptirler. Bir yanda Nijerya ve Güney Afrika gibi ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılatları (GSYİH) gerek grup içinde gerekse dünya geneline kıyasla yüksek ortalamalara sahip iken, Komoros, Gambiya ve Gine Bisav gibi ülkeler gerek SAA ülkeleri içinde gerekse dünya genelinde en düşük GSYİH'ye sahiptir.

Benzer biçimde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre, dünyanın en az gelişmiş 47 ülkesinden (LDC)² 31 tanesi SAA ülkeleridir ve bunların neredeyse tamamının iktisadi büyümesi ve kalkınması petrol dışı, çoğunlukla tarımsal ve temel malların ihracatına bağlıdır (UNCTAD, 2016). Aynı şekilde, Uluslararası Para Fonu'nun sınıflandırmasına göre dünyada bulunan yüksek borçlu fakir ülke (HIPC)³ olarak tabir edilen 36 ülkenin, 29'u SAA ülkeleridir (IMF, 2016). Dünya Bankası'ndan elde edilen en güncel verilere göre, SAA ülkeleri toplam nüfusunun %18.4'üne karşılık gelen yaklaşık 185 milyon kişi yeterli beslenememektedir. Söz konusu ülkelerin nüfusunun yine yaklaşık %41'i günde 1.90 dolar gelir eşliğinin altında, %65'i ise günlük 3.10 dolar gelir eşliğinin altında yaşamaktadır (World Development Indicators, 2017).

Diğer bölgelerde olduğu gibi, SAA ülkelerindeki yoksulluk da, çok boyutlu bir olgu ve karmaşık bir sosyo-ekonomik ve politik yapının bir sonucudur. Söz konusu yapı, kendini genelde kırılgan ekonomi, yetersiz işgücü kaynağı, kapsayıcı olmayan sosyal hizmet imkânı gibi durumlar şeklinde ortaya koyabilir. Bu nedenle, yoksulluğun ortadan kaldırılması için gerekli sosyal belirleyiciler ve politika önlemleri, tanım olarak bir ülkeden diğerine değişebilir.

SAA ülkeleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Endeksi sıralamasında genellikle en alt sıralarda yer almaktadır. Zira çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere halen birçok SAA ülkesinde insanlar açlıkla ciddi manada mücadele etmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım

² En az gelişmiş ülkeler (LDC'ler), düşük gayri safi milli gelirleri (GSMH), zayıf insani kaynakları ve yüksek düzeyli ekonomik kırılganlıkları açısından Birleşmiş Milletler tarafından "en az gelişmiş" olarak sınıflandırılan ülkelere denir.

³ Yüksek borçlu fakir ülkeler (HIPC), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'ndan özel yardım almaya uygun olan yoksulluk ve borç tehdidi oldukça yüksek 36 ülkeden oluşan bir gruptur.

Örgütü'nün (FAO) yapmış olduğu sınıflandırmaya göre günümüzde düşük gelirli ve gıda eksikliği çeken ülke⁴ (LIFDC) 52 ülke vardır ve bunların 36 tanesi SAA ülkeleridir (FAO, 2016). Öte yandan, SAA ülkelerinde ortaöğretim çağındaki nüfusun %74'ü eğitimden uzak kalmaktadır (World Development Indicators, 2017). Bu durum, söz konusu ülkelerde gerek beşeri sermaye kalitesi ve gelişimi, gerek eğitimle ilgili sorunların çözümü, gerek yaşam standartlarının yükseltilmesi, gerekse gelecek nesillerin refahı açısından son derece büyük bir tehlike arz etmektedir. Bir diğer önemli alan olan sağlıkta da durum ne yazık ki iç açıcı değildir. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, SAA ülkelerinde halen toplam nüfusun %70'i gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişememektedir (World Development Indicators, 2017). Dünya genelinde gebelik esnasında veya doğum sonrasında kaynaklanan anne ölümlerinin büyük bir kısmı bu coğrafyada gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde hala her 20 çocuktan bir tanesi birinci doğum gününden önce, her 11 çocuktan bir tanesi de beş yaşından önce çeşitli sağlık nedenlerinden dolayı hayatını kaybetmektedir (World Development Indicators, 2017).

Tüm bu açılardan değerlendirildiğinde, birçok SAA ülkesinde yoksulluk, açlığın, kötü beslenmenin, hastalıkların, cehaletin ve yüz milyonlarca insanın son derece düşük seviyede tüketiminin sıradan bir hal aldığı yapısal bir olguya dönüşmüştür. Söz konusu ülkelerin çoğundaki kitlesel yoksulluk, politik ekonomilerinde gömülü olan karmaşık yapısal süreçlerin bir ürünüdür. Bu karmaşıklık içerisinde, yoksulluğun temel nedenlerini belirlemek, etkili yoksulluk karşıtı stratejileri belirlemek adına önemli bir önkoşul olarak düşünülmelidir.

Eğer bu ülkeler yoksulluğu azaltmak ya da ulusal sosyo-ekonomik politikalarının yoksulluğu nasıl etkilediklerini değerlendirmek konusunda kararlılar ise yoksulları hakkında tüm detayları bilmelidirler. Bu bağlamda, yoksullarının kim olduğunu; nerede yaşadıklarını; hangi malları talep ettiklerini; eğitim durumlarını, sağlık durumlarını ve konut koşullarını ve onlar için mevcut olan iktisadi imkânların mevcudiyeti hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Zira bu ülkelerde sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı, tüketim, sağlık, konut ve eğitim açısından nüfusun en ihtiyaç sahibi kesimlerinin yaşam standartlarında belirgin bir artış olmadan hayal etmek mümkün değildir. Bu nedenle, insana yapılan yatırım- beşeri sermaye sınırlamalarının büyümeyi sınırladığı veya insanları mutlak yoksulluk içinde tuttuğu hesaba katıldığında- bu ülkeler için en yüksekli öncelik olmalıdır.

Bu bağlamda, bu çalışma kaynak kullanılabilirliği, makroekonomik yönetim ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla SAA ülkelerinin sosyo-ekonomik görünümüne ilişkin kısa bir analiz sunmaktadır. Gerek kapsayıcılığı ve özgünlüğü gerekse analiz derinliği ve güncelliği açısından literatürde ilk olarak kabul edilebilir. Çalışmanın ana amacı ilgili makroekonomik ve sosyoekonomik göstergeler aracılığıyla tarım, eğitim, sağlık gibi sektörlerin mevcut durumunu analiz ederek, söz konusu ülkelerdeki yoksulluğun sosyoekonomik belirleyicilerine dair çıkarımlar sağlamaktır. İlave olarak, verilerin elde edilebilirliği ölçüsünde, ilgili değişkenlerin dünya

⁴ Düşük gelirli gıda açığı ülkeleri listesi (LIFDC), gıda güvenliği konularının analiz edilmesine ve tartışılmasına yardımcı olmak için 1970'lerin sonlarında FAO tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu ülkelerde kişi başına düşen gelir 1395 doların altındadır. Net gıda ithalatçısı konumunda olmakla birlikte, kendi ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli gıdayı üretememekte ve uluslararası pazardan yiyecek satın almak için yeterli döviz kaynağından yoksundurlar.

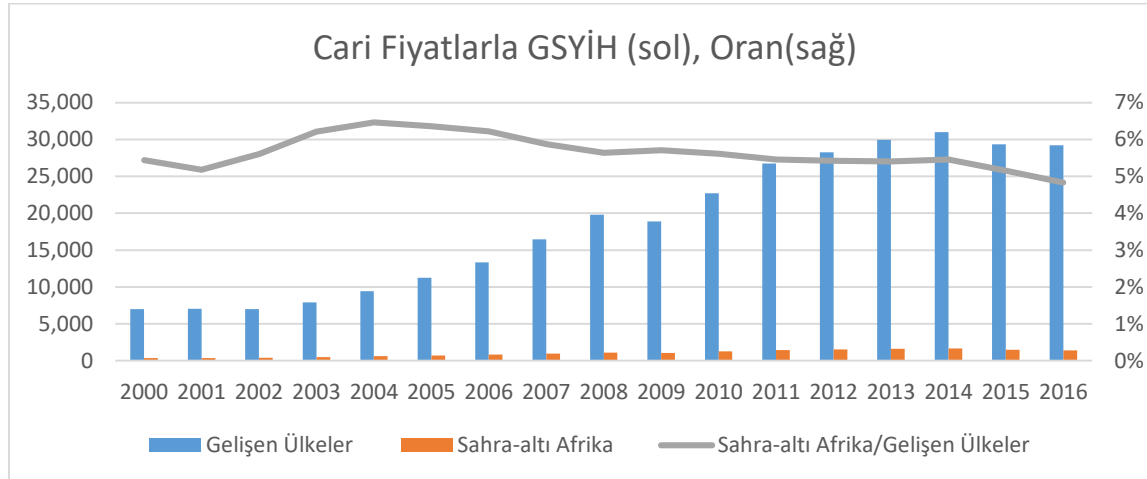
ortalamaları ve orta gelir grubu ülkeleri ortalamaları ile kıyaslanması sağlanıp, daha kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulması hedeflenmektedir.

2. YOKSULLUĞUN SOSYO-EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ

2.1. MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

SAA ülkeleri farklı alanda ve sektörlerde potansiyel kaynak yoksunluğundan muzdariptirler ve bu durum pek çok ülkede ve bölgede makul düzeylerde ekonomik ve insani az gelişmişlik ve/veya gelişmemişlik şeklinde zuhur etmektedir. Bu bağlamda, önemli makroekonomik göstergeler üzerine odaklanan bu bölüm, söz konusu ülkelerdeki yoksulluğun belirleyicilerine makroekonomik bakış açısıyla, dünya ortalamaları ve gelişmekte olan⁵ ülkelerin ortalamalarını temel alarak, karşılaştırmalı analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Şekil 1. Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

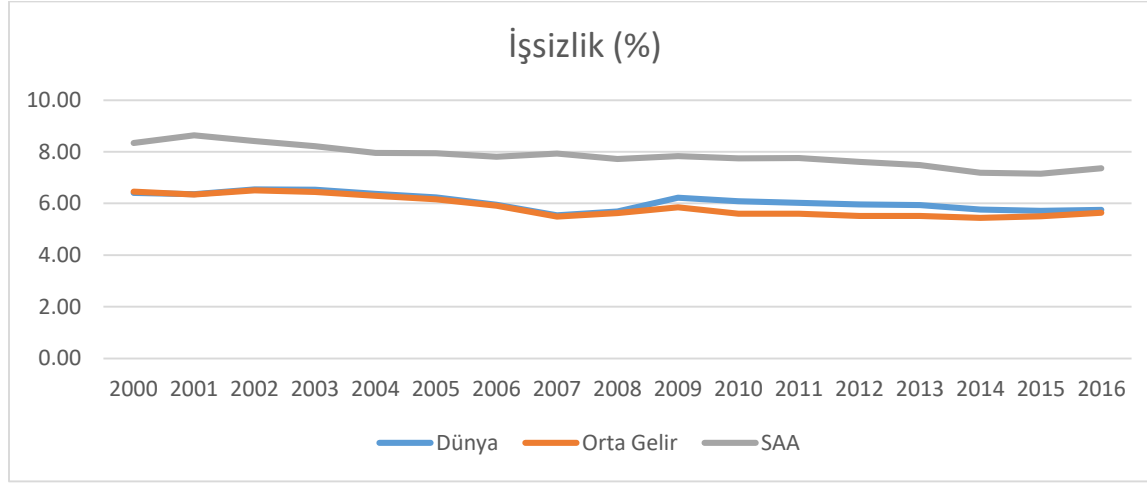
Kaynak: IMF, WEO.

SAA ülkeleri 2000 yılında 381 milyon dolar olan GSYİH'lerini, 2016 yılı itibariyle dört kat artırarak yaklaşık 1.4 milyar dolara çıkarmışlardır (Şekil 1). Ancak söz konusu artış, gelişen ülkelerin aynı kategoride sağlamış olduğu artışla kıyaslandığında daha anlamlı bir hal alacaktır. 2000 yılı itibariyle SAA ülkelerinin toplam GSYİH'sinin, gelişen ülkelerin toplam GSYİH'sine oranı %5.4 iken, aynı oran 2016 yılına gelindiğinde yaklaşık 80 baz puan azalarak %4.8'e

⁵ Çalışma boyunca verilerle ilgili iki temel kaynak temel alınacaktır. Bunlardan ilki Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Ekonomik Görünümü (WEO) veri seti, diğeri ise Dünya Bankası (WB) Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI)'dir. Bu bağlamda, "orta gelirli ülkeler" ve "gelişmekte olan ülkeler" veri setlerinin elde edilebilirliğine dayanarak, dönüşümlü bir biçimde kullanılacaktır.

düşmüştür. SAA ülkelerinin, gelişen ülkelerin toplam GSYİH içindeki payındaki bu düşüş, bu ekonomilerin performansının gelişen ülkelerin performansına oranla daha zayıf bir görünüme sahip olduğunu doğrulamaktadır. Benzer biçimde, SAA ülkelerinin 2000-2016 yılları arası ortalama büyümesi %5.2 iken, aynı oran geliştirmekte olan ülkeler için %5.8 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2. İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: World Bank, WDI.

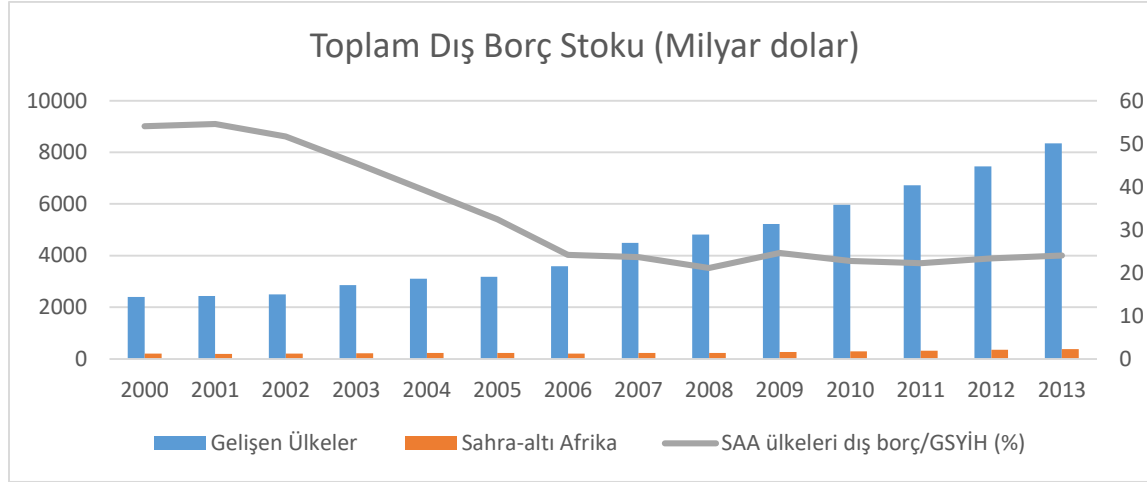
SAA ülkelerindeki işsizlik oranı 2000-2016 yılları arasında %7.1 ile %%8.6 arasında değişmektedir (Şekil 2). İlgili dönem boyunca ortalama işsizlik oranı SAA ülkeleri için %7.8 olarak gerçekleşerek, aynı dönemde dünya geneline (%6.1) ve orta gelir grubundaki ülkelere (%5.9) oranla belirgin bir şekilde yüksek işsizlik oranı kaydedildi.

Diğer makroekonomik göstergelerde olduğu gibi, bireysel ülke düzeyinde, işsizlik oranları da SAA ülkeleri arasında önemli farklılık göstermektedir. 2000-2016 yılları arasında 48 SAA ülkesinden 20'si, SAA ülkelerinin ortalama işsizlik oranı olan %7.8'den daha yüksek ortalama işsizlik oranları kaydetmiştir. Bu 20 ülke arasında Gambiya %29.8 ortalama ile en yüksek işsizlik oranına sahipken, bunu Lesoto (%27.3), Svaziland (%26.1), Namibya (%26), Güney Afrika (%24.6), Mozambik (%23.6) ve Komoros (%20) takip etmiştir (World Development Indicators, 2017).

Borçlanma, normal ekonomik faaliyetin doğal bir sonucudur. Bununla birlikte, bir ülke borcunu ödeyebilme kapasitesini aşan bir seviyede borç alırsa, oluşabilecek yüksek borçluluk, yoksulluğun ortadan kaldırılması için kullanılacak kaynakları farklı alanlara saptırarak yoksulların yaşamına önemli ölçüde olumsuz etkide bulunabilir. Dünyada bulunan yüksek borçlu fakir ülke (HIPC) olarak tabir edilen 36 ülkenin, 29'u SAA ülkeleridir (IMF, 2016). Söz konusu ülkeler HIPC inisiyatifinden borç almaya uygun olsalar dahi, dış borcunu ödeyebilme becerilerinin ancak yavaş yavaş güçlenmesi beklenmektedir. Ne yazık ki, bu borç tuzağı söz konusu ülkelerin kaynaklarının eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetler yönünden değerlendirilmesini engellemekte, kaynakları farklı alanlara zorunlu olarak yönlendirmektedir. Sonuç olarak, bu ülkelerdeki insanlar daha az

eğitim olanağına sahipken daha önce olurler, diğer lklelerdeki muadilleriyle karşılaştırıldığında daha aç yaşarlar ve daha oğok hastalanırlar.

şekil 3. Toplam Dış Boru Stoku

Kaynak: IMF, WEO.

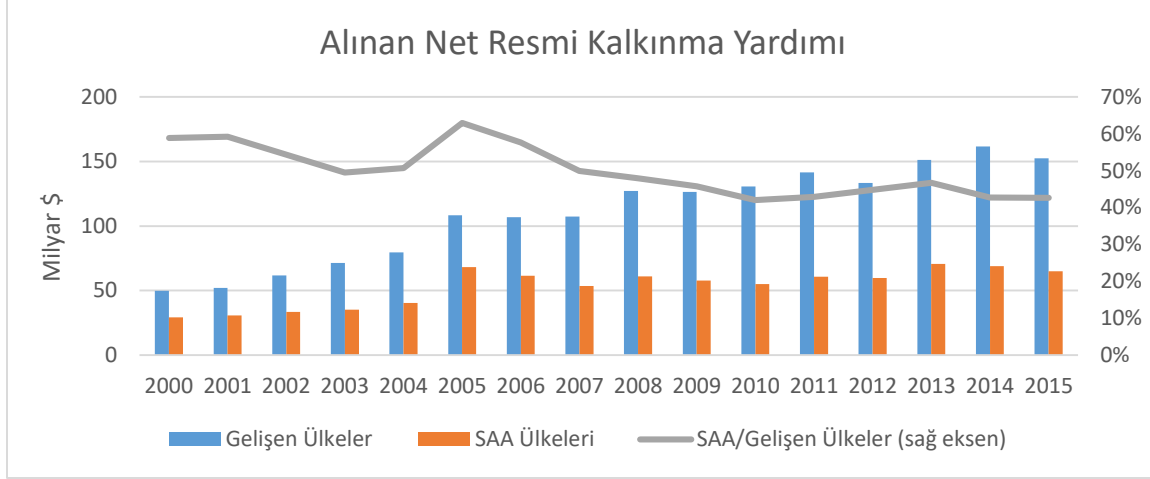
SAA lklere toplam dış boru stoku, 2000-2013⁶ yılları arasında artan bir eğilim göstermiştir (şekil 3). 2013 yılında, toplam dış boruları 385 milyar dolara ulaşarak, 2000 yılına kıyasla %87'lik bir artış kaydetmiştir. Bununla birlikte, SAA lklere toplam dış boru-GSYİH oranı ise 2000 yılından itibaren dzenli bir dūřüř göstermiş, 2013 yılı itibariyle %24'e gerilemiştir. Gelişmekte olan lklere ise aynı dönem iuherisinde toplam dış boru yaklaşık %248 oranında artarak 8 trilyon dolara aşmıştır.

Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) hala birçok gelişmekte olan lke, özellikle de az gelişmiş lklere için önemli bir finans kaynağı olarak kabul görmektedir. Sözü konusu kaynak bu lklere toplam net finansal akışın önemli bir bölümünü oluşturmakta ve ekonomik büyümlerinde ve gelişmelerinde kilit rol oynamaktadır.

ODA, imtiyazlı şartlarla (anapara ödemeleri neticesinde) alınan kredilerin ve resmi kuruluşların ODA'nın alıcı lklere ve bölgelerinde ekonomik kalkınmayı ve refahı teşvik etmek için verdikleri hibelerden oluşur. Bu nedenle, ODA uzun vadede yoksulluğun hafifletilmesine odaklanarak, insani yardımdan farklılaşmaktadır. Bu yardım tek başına yoksulluğun hafifletilmesi üzerinde doğrudan etkiye sahip olsa da, diğer kanallar aracılığıyla da yoksulluğu azaltabilir. Örneğin, ODA yoksullara fayda sağlayacak projeleri veya doğrudan yoksulları hedef alan hükümet harcamalarını finanse etmek için kullanılabilir (ECLAC, 2007).

şekil 4. Alınan Net Resmi Kalkınma Yardımı

⁶ SAA lklere için elde edilebilen en son veriler 2013 yılına aittir.

Kaynak: IMF, WEO.

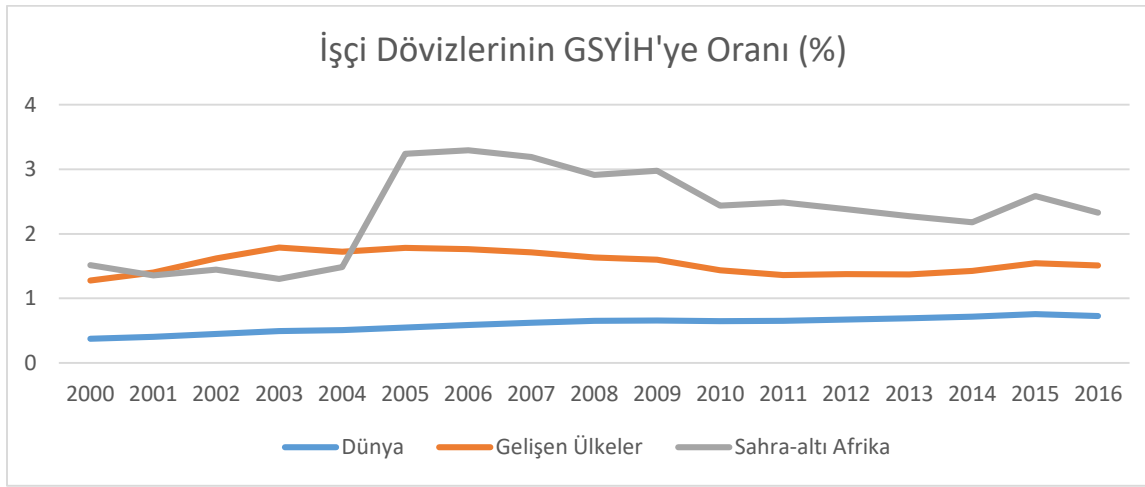
2000 yılında gelişmekte olan ülkelerin almış olduğu net resmi kalkınma yardımı 50 milyar dolar civarında iken 2015 yılında söz konusu rakam 152 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde, SAA ülkelerine ODA akışları ise artış eğiliminde olup, 2013 yılında 70 milyar dolara kadar ulaştıktan sonra, tekrar düşme eğilimine girmiş, 2015 yılı itibariyle 65 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Benzer biçimde SAA ülkelerinin toplam ODA akışında gelişmekte olan ülkelere oranla payı da 2000 yılında %59 iken 2005 yılında %63'e yükselmiş ve bundan sonra kadar kademeli olarak gerileyerek 2015 yılı itibariyle %43'e olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4). Söz konusu rakam SAA ülkelerinin 2005 yılından bu yana diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha az net resmi kalkınma yardımı aldığıın göstergesidir.

Resmi kalkınma yardımlarına ilave olarak, işçi dövizleri, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun hafifletilmesine önemli ölçüde katkıda bulunan bir diğer olgudur. Literatürdeki çalışmalar, işçi dövizlerinin, yoksullar için bir can simidi gibi hareket ettiğini ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman gayri safi yurtiçi hasılanın önemli bir bölümünü temsil edebildiğini göstermektedir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Bangladeş için geçerlidir. Örneğin, Mamun ve Nath'a (2010) göre emek açısından zengin bir ülke olan Bangladeş, 1970'lerin ortalarından bu yana dünya genelinde 140'dan fazla ülkeye 6.7 milyondan fazla işçi göç vermiştir. Yine Bruyn ve Kuddus'un (2005) belirttiği gibi söz konusu işçilerin göndermiş olduğu işçi dövizleri Bangladeş'te sessiz bir ekonomik devrime neden olmuştur. 2011'de Bangladeş'e yapılan işçi dövizleri girişi, 12 milyar doları aşarak, o yıl için Bangladeş GSYİH'sinin %10.5'ine tekabül etmiştir. Benzer biçimde, söz konusu rakam Bangladeş tarafından aynı yılda alınan resmi kalkınma yardımınının 8.1 katı, doğrudan yabancı yatırımın ise 10.7 katı olmuştur.

İşçi dövizlerinin etkileri üzerine yapılan araştırmalar, göç edenlerin anavatanlarına yaptıkları işçi dövizleri ödemelerinin çeşitli kanallar aracılığıyla yoksulluğunu azalttığını ortaya koymuştur. İlk ve en önemli kanal, döviz kuru, ödemeler dengesi ve özel yatırım aracılığıyla elde edilen büyümedir. Bununla birlikte, bu etki sadece büyümeyi arttırmakla sınırlı değildir. Ratha'ya (2013) göre, işçi dövizleri alan hane halkları ortalama olarak sağlık ve eğitim alanlarında bu tür bir girdi almayanlara

kıyasla daha fazla yatırım yapmaktadır. Ayrıca, işçi dövizleri karşıt yönlü (counter-cyclical) sermaye akımlarıdır ve bu nedenle özel sermaye akımlarından farklı hareket eder. Örneğin, söz konusu ülkede finansal piyasalardaki olası bir daralmaya paralel olarak işçi dövizleri akışının arttığı gözlenir. Ya da, farklı şekilde ifade etmek gerekirse, ekonomik krizler, siyasi krizler ve doğal felaket zamanlarında işçi dövizleri söz konusu ülke için artış eğilimi gösterir çünkü yurtdışında yaşayan göçmenler, artan ihtiyaçlarına cevap olarak anavatanlarındaki ailelerine yardım etmek için daha fazla para göndermek isterler (Ratha, 2013). Bu nedenle, işçi dövizleri, gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de diğer girdilerin düşüş eğiliminde olduğu zamanlarda, dış finansman kaynağı olarak önemli bir rol oynamaktadır.

Şekil 5. İşçi Dövizleri

Kaynak: IMF, WEO.

Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, SAA ülkelerine işçi dövizleri girişlerinin, 2000 yılında 4.8 milyar dolardan 2016 yılında 33.1 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu bağlamda, Şekil 5'te de görüleceği üzere, SAA ülkelerine işçi dövizleri girişlerinin GSYİH'ye oranı 2000 yılında %1.5 iken artma eğilimine girmiş, 2005 yılında söz konusu oran %3.2'ye ulaşmış daha sonra tekrar düşüş trendi göstererek 2016 yılı itibariyle %2.3'e düşmüştür (World Development Indicators, 2017). Aynı dönem içerisinde dünya genelinde söz konusu oran hafif yukarı yönlü bir seyir izlerken, gelişmekte olan ülkelere ise görülen yatay seyir dikkat çekmektedir.

2.2. TARIM ve GIDA GÜVENLİĞİ

Ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasına katkısı bir sektörden diğerine farklılık gösterebilir. Bu bağlamda tarımın yoksulluğun hafifletilmesine katkısının tarımın GSYİH içindeki payından daha büyük olup olmadığı tartışılmaktadır. Christiaensen ve Demery (2007), tarımda gerçekleşen büyümenin, tarım dışı elde edilen büyümeye kıyasla, yoksulluğu daha etkin bir biçimde azalttığını göstermektedir. Bunun nedeni ise, yoksulların bulunduğu yerlerde gerçekleşecek iktisadi büyümenin faydalarının yoksullar tarafından etkilerinin daha net/direkt bir biçimde hissedileceğidir (Şenses, 2003). Zira bir sektörde veya bir coğrafi bölgede elde edilen gelirin, başka bir sektöre ya da bölgeye aktarılması, pazar segmentasyonu gibi sebeplerden dolayı kolay olmayabilir (Christiaensen ve Demery, 2007). Tarımda daha fazla kazanç elde edilmesi, yoksulluğun azaltılmasında diğer sektörlerdeki büyümeden daha etkili olur çünkü yoksulluk oranı tarım nüfusunun daha fazla yer aldığı kırsal kesimde daha yüksek olma eğilimindedir ve dünyadaki yoksulların çoğu kırsal alanda yaşamaktadırlar ve geçimleri için tarıma bağımlıdırlar (Cervantes ve Dewbare, 2010).

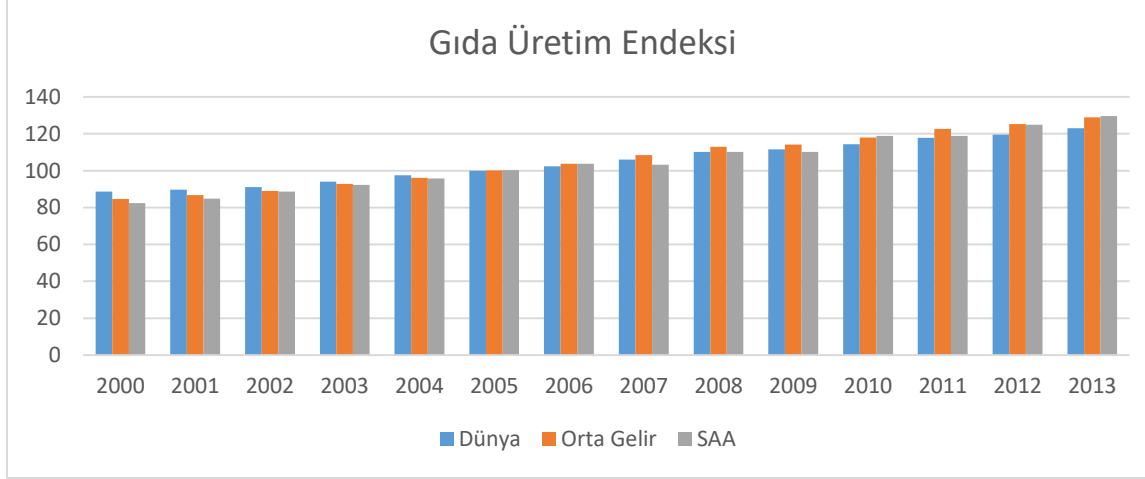
SAA ülkelerinde tarımın GSYİH içindeki payı son verilere göre ortalama %17.9 iken söz konusu oran orta gelirli ülkeler grubunda %9.2, dünya genelinde ise %3.8'dir (World Development Indicators, 2017). Orta gelirli ülkeler ve dünya ortalamasına kıyasla, tarımın GSYİH içindeki payı, SAA ülkelerinde bu kadar yüksek olmasına rağmen, kişi başına tarımsal katma değere bakıldığında sonuçlar oldukça çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır. Şöyle ki, kişi başına tarımsal katma değer, 2016 yılı itibarıyla orta gelirli ülkeler grubunda 1,967 dolar, dünya genelinde ortalama 2,024 dolar iken, SAA ülkelerinde 1,250 dolar olarak gerçekleşmiştir (World Development Indicators, 2017). Nüfusun %62'sinin kırsal alanda yaşadığı, tarımın GSYİH içindeki payının görece olarak oldukça yüksek olduğu SAA ülkelerinde, kişi başına tarımsal katma değer bu denli düşük olması son derece düşündürücüdür (World Development Indicators, 2017).

Bu bağlamda, bu bölümün ana amacı, SAA ülkelerinin tarım sektörü ve gıda güvenliği hususlarında karşılaştığı başlıca engelleri ve zorlukları belirleyerek, söz konusu ülkelerdeki yoksulluğu bu çerçevede araştırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda tarım sektörünün gelişiminde ve gıda güvenliğinde yaşanan zorluklar ve bu zorlukların ülkelerdeki yoksullar üzerindeki etkilerinin incelenmesi de hedeflenmektedir.

Şekil 6'da görüldüğü gibi, küresel gıda üretim endeksi (FPI) 2000-2013⁷ döneminde % 39 oranında artmıştır. Orta gelir grubundaki ülkelerin FPI'sı dünya ortalamasının üzerinde kalmış ve incelenen dönem boyunca % 52'lik bir artış kaydetmiştir. Aynı dönemde, SAA ülkelerinin FPI'sı ise ortalama %57'lik bir artış göstererek hem dünya geneline hem de orta gelir grubundaki ülkelere kıyasla daha iyi bir performans göstermiştir.

Şekil 6. Gıda Üretim Endeksi

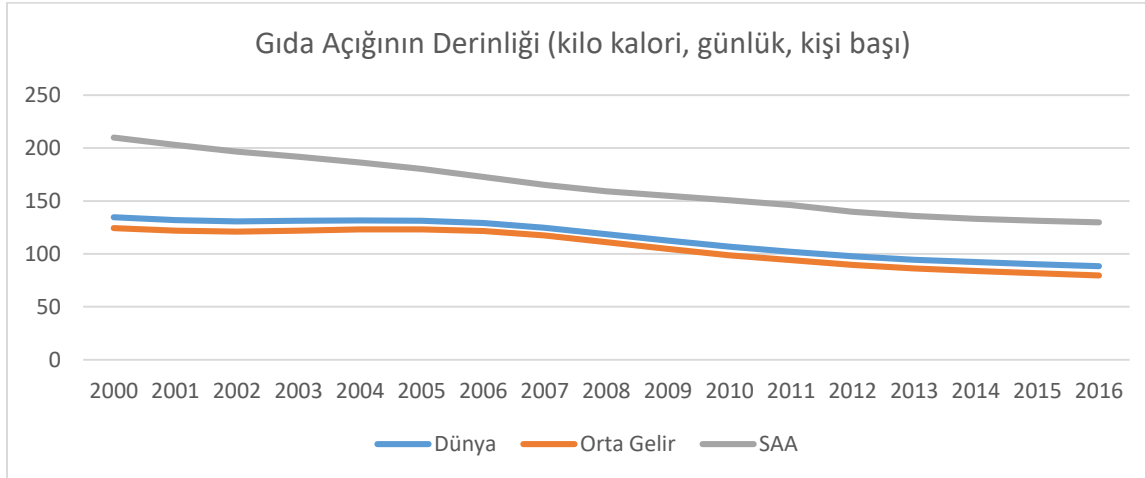
⁷ İlgili değişken için en güncel veri 2013 yılına aittir.

Kaynak: World Bank, WDI.

Özetle, SAA ülkelerinin gıda üretimindeki performansı son yıllarda göz doldursa da, 2050 yılına kadar dünya genelindeki nüfusta yaklaşık iki milyar artış olacağı düşünüldüğünde, SAA ülkelerinin üretimlerini artırmalarının tek başına yeterli olmayacağı, tarımsal verimliliği artırmaları gerektiği aşikârdır. Benzer biçimde, artan nüfus, yükselen kentleşme oranları gibi hususlardan doğabilecek ek gıda tüketimine en güzel yanıt tarımda verimi artırmaktır (FAO, 2011). Zira verimlilikte yaşanacak artışla birlikte, yukarıda da belirtildiği üzere, yoksulluğun önlenmesi hususunda da önemli kazanımlar elde edilmiş olacaktır.

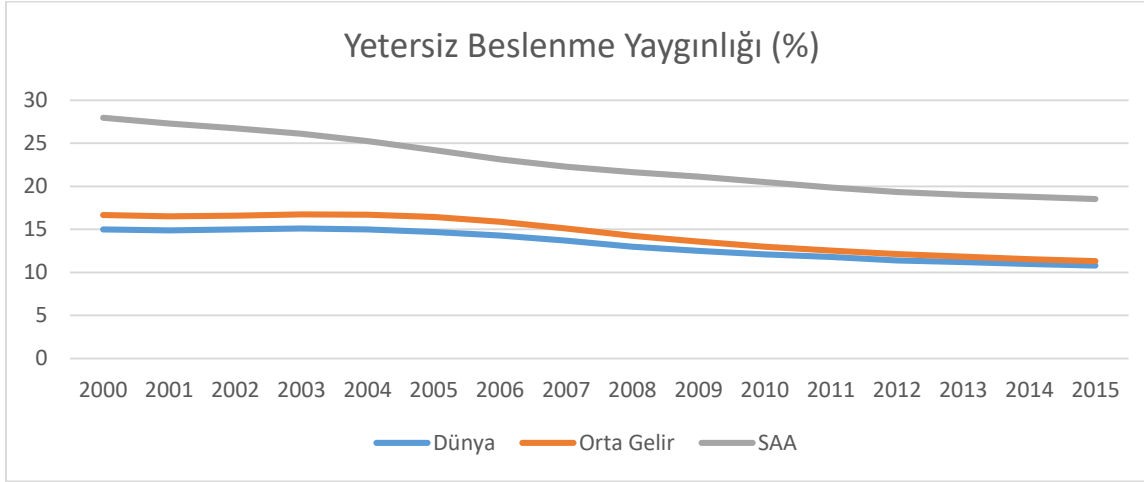
Sekil 7. Gıda Açığının (Eksikliğinin) Derinliği

Kaynak: World Bank, WDI.

Gıda açığının derinliği, diğer tüm veriler sabit iken, yetersiz beslenme statüsünden kurtulmak için kaç kalori gerektiğini göstermektedir. Şekil 7’den de görüleceği üzere, ele alınan gruplar arasında, SAA ülkelerinde kişi başına düşen gıda eksikliği göze çarpmaktadır. İncelenen dönem itibariyle, SAA ülkelerinde gıda eksikliğinin derinliği, 210 kilo kaloriden 130 kilo kaloriye düşmüş olsa da, orta gelirli ülke gruplarının (80 kilo kalori) ve dünya ortalamalarının (88 kilo kalori) oldukça gerisindedir. Bir başka ifade ile SAA ülkelerinde yaşayanlar hala yeterli oranda beslenmemektedir.

Şekil 8. Yetersiz Beslenme Yaygınlığı

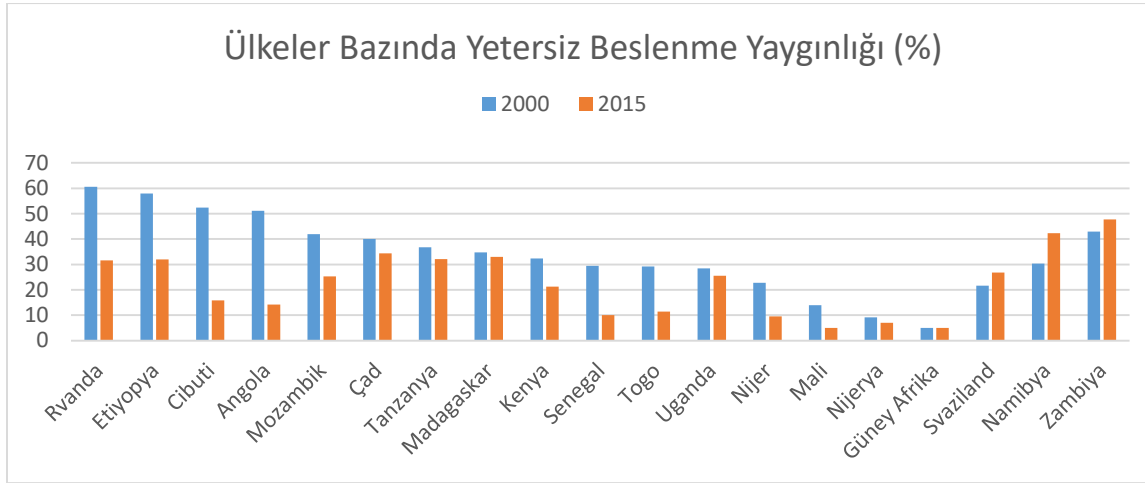

Kaynak: World Bank, WDI.

Dünya Bankasının son tahminlerine göre, dünya genelinde yaklaşık 800 milyon insan yetersiz beslenmektedir (World Development Indicators, 2017). Bu aynı zamanda, küresel nüfusun %10.8’ine veya yaklaşık her 10 kişiden birine tekabül etmektedir ve yetersiz beslenen insanların yaklaşık 191 milyonu SAA ülkelerinde yaşamaktadır (Şekil 8). Burada dikkat çeken husus, yetersiz beslenme yaygınlığında 2000 yılından bu yana görülen azalma olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira SAA ülkelerinde yetersiz beslenme yaygınlığı 2000 yılında %28 iken, 2016 yılına gelindiğinde %18,5’e düşmüştür. Bu değişim ilgili yıllardaki nüfus verileriyle ağırlıklandırıldığında, SAA ülkelerinde yaklaşık olarak 2.5 milyon insanın yetersiz beslenme kategorisinden çıktığını göstermektedir (World Development Indicators, 2017).

Seçili SAA ülkeleri tek tek ele alındığında ise bazıları 2000 yılından bu yana yetersiz beslenme yaygınlığını ciddi manada azaltmış olsa da, Svaziland, Namibya ve Zambiya’da yetersiz beslenme yaygınlığının arttığı gözlemlenmektedir (Şekil 9). Özellikle Namibya ve Zambiya’da günümüzde hala her iki insandan biri yeterli besin alamamaktadır. Dolayısıyla, küresel bazda gıda fiyatlarında kaydedilen herhangi önemli artışın, bu ülkelerde diğer ülkelere kıyasla ciddi manada olumsuz sosyo-ekonomik etkiye yol açtığı ve gıda güvenliğini olumsuz etkileyeceği söylenebilir.

Şekil 9. Ülkeler Bazında Yetersiz Beslenme Yaygınlığı

Kaynak: World Bank, WDI.

Fakirliğin yaygın ve sürekli olduğu bölgelerde yetersiz beslenme oranlarının mevcut olduğu genel bir görüş olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile beslenme ile yoksulluk arasında önemli bir ilişki vardır. Özellikle kişi başına ekili alanın 1960 yılından bu yana %50'nin üzerinde bir düşüş gösterdiği ve kişi başı tahıl üretiminin yaklaşık yirmi yıldan beri dünya genelinde düşüş eğiliminde olduğu hesaba katıldığında, gıdanın yoksulluğu önlemedeki payının önemi bir kez daha gün yüzüne çıkacaktır (FAO-Aquastat, 2017). Bununla birlikte, dünyadaki doğal kaynakların kıtlığı ve 7.5 milyarlık mevcut dünya nüfusu üzerine her yıl yaklaşık 100 milyon civarında eklenen nüfus birlikte değerlendirildiğinde, beslenme eksikliği ve gıda güvenliği ile mücadele etmek için sadece tarımsal verimliliği artırmanın yetmeyeceği görülecektir (World Development Indicators, 2017).

Tablo 1. Düşük Gelirli ve Gıda Kıtlığı Çeken SAA Ülkeleri

Benin	Kamerun	Nijer
Burkina Faso	Kenya	Nijerya
Burundi	Komoros	Rwanda
Çad	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	São Tomé ve Príncipe Cumhuriyeti
Cibuti	Lesoto	Senegal
Eritre	Liberya	Sierra Leone
Etiyopya	Madagaskar	Somali
Fil Dişi Sahilleri	Malavi	Sudan
Gambiya	Mali	Tanzanya
Gana	Merkezi Afrika Cumhuriyeti	Togo

Örneğin, SAA ülkelerinin olduğu bölgede, sadece %20-30'luk hasat sonrası kayıptan ötürü her yıl yaklaşık 4 milyar dolarlık maddi zarar yaşanmaktadır (Morris, Binswanger ve Byerlee, 2011). Bu nedenle, gıda güvenliğini sağlamak için, hasat sonrası kayıpları minimize etmek de en az tarımsal

verimliliği artırmak kadar etkili bir yöntem olabilir. Bunun için tahıl stoklama depoları gerek maliyet gerek çevre açısından sürdürülebilir bir araç olarak değerlendirilebilir. Yapılan çalışmalar, SAA ülkelerinde hasat sonrası kayıpların sadece %1 oranında azaltılmasının, yıllık 40 milyon dolar kazanç sağlayabileceğini göstermiştir (Morris, Binswanger ve Byerlee, 2011).

Son FAO sınıflamalarına göre, dünya genelinde 52 ülke düşük gelirli ve gıda eksikliği çeken ülke (LIFDC) kategorisinde yer almaktadır. Bu ülkelerden 36'sı ise SAA ülkesi konumundadır (Tablo 1). Genel olarak, LIFDC'lerin çoğunluğu düşük gelir düzeyi, çatışmalar, siyasi istikrarsızlık ve yetersiz beslenme yaygınlığı ile bilinmektedir. Söz konusu ülkeler kendi iç taleplerini karşılayacak yeterli gıdayı üretememekte, aynı zamanda kaynak yetersizliği nedeniyle gıda ithalatı da yapamamaktadırlar. Ayrıca, bu ülkelerdeki iç çatışmalar, yalnızca olumsuz yaşam koşullarını daha da kötüleştirmekle kalmamakta, ekonomik kalkınma potansiyelinin önüne de set çekerek yaşamın her alanını olumsuz etkilemektedir. Bu ülkelerdeki tehlikeli koşullar, diğer ülkelerden veya uluslararası kuruluşlardan gelen gıda yardımlarının, ihtiyaç duyulan bölgelere ulaşmasını zorlaştırmaktadır (Kydd vd. 2004).

2.3. EĞİTİM

Düşük nitelikli beşeri sermayenin bolluğu, SAA ülkeleri de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ana nedenlerinden biridir. Bu durum, düşük okullaşma oranı, hükümetin eğitim harcamalarının yetersizliği gibi olguların neticesinde eğitim sektörünün göstermiş olduğu düşük performanstan kaynaklanmaktadır. Düşük okullaşma ve okuma yazma oranına sahip ülkeler genelde düşük vasıflı işgücüne ve düşük iktisadi verimlilik seviyelerine sahiptir. Daha az eğitim almış ya da eğitim almamış insanlar yalnızca daha az ücret karşılığında -veya daha az vasıflı/vasıfsız- iş bulabilirler. Benzer biçimde, yeterli miktarda mesleki eğitim kurumunun bulunmaması ise beşeri sermayenin yeterince geliştirilememesi nedeniyle emek verimliliğinin düşük seviyelere inmesine neden olur (OECD, 2013). Bu nedenle düşük gelir grubuna dâhil ülkeler ve SAA ülkelerinin çoğunda vasıfsız işlerden kazanılan gelir, insanları yoksulluktan kurtarmak için yeterli değildir. Hepsinden önemlisi okur-yazar olmayan veya eğitim seviyesi düşük olan insanlar, gelirlerini garanti altına alacak uygun bir iş bulamamaları sonucu yoksulluğa mahkûm olurlar. Bu da onların kendilerine yapılacak yardımlara bağımlı hale gelmelerine sebep olabilmektedir.

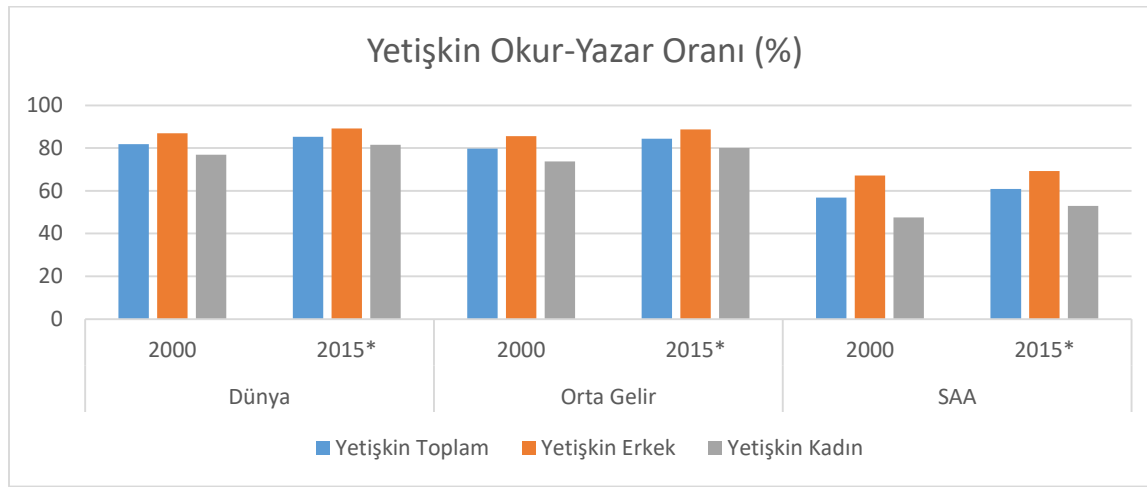
Genel olarak, eğitimle ilgili sorunlar yalnızca SAA ülkelerindeki mevcut nesil için bir sorun oluşturmamakta, aynı zamanda gelecek kuşakların yetersiz eğitim ve yoksulluk ikileminin yol açacağı kısır döngüyle baş etme kapasitesini de sınırlamaktadır. Bu sebeple, eğitim sektörü bu ülkeler için son derece önemlidir. Beşeri sermaye kalitesini artıracak eğitim reformları, eğitimle ilgili sorunları çözebilir ve bu ülkelerin yüksek yaşam standartlarına erişmesine yardımcı olabilir.

Okur-yazar oranı, İnsani Gelişmişlik Endeksinin (HDI) yanı sıra Beşeri Varlıklar Endeksinin (HAI) ölçümünde yer alan gelişme göstergelerinden biridir. Bu nedenle, toplumsal gelişmenin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde okur-yazar oranı hem yetişkinler hem de gençler için düşüktür. Ayrıca, dünyanın az gelişmiş bölgelerinde, farklı sosyo-kültürel ve

altyapı etkenlerinden kaynaklanan, erkek ve kadın okur-yazar oranları arasındaki yüksek farklar dikkat çekmektedir.

Genel olarak, okur-yazar oranı ülkelerin kalkınma düzeyinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir ve bu nedenle toplumdaki yoksulluğun temel sebeplerini analiz etmek için kullanılabilir faktörlerden biridir. Daha düşük bir okur-yazar oranı, daha az vasıflı iş gücüne sahip ve daha az üretken emeğe haiz olan bir toplumu ima eder. Dolayısıyla, bu tür toplumlar, potansiyellerinin altında bir çıktı seviyesi üretebilir, daha yüksek bir yoksulluk oranı tecrübe edebilir ve/veya daha düşük kişi başı gelir düzeyi ile karşılaşabilir.

Şekil 10. Yetişkin Okur Yazar Oranı

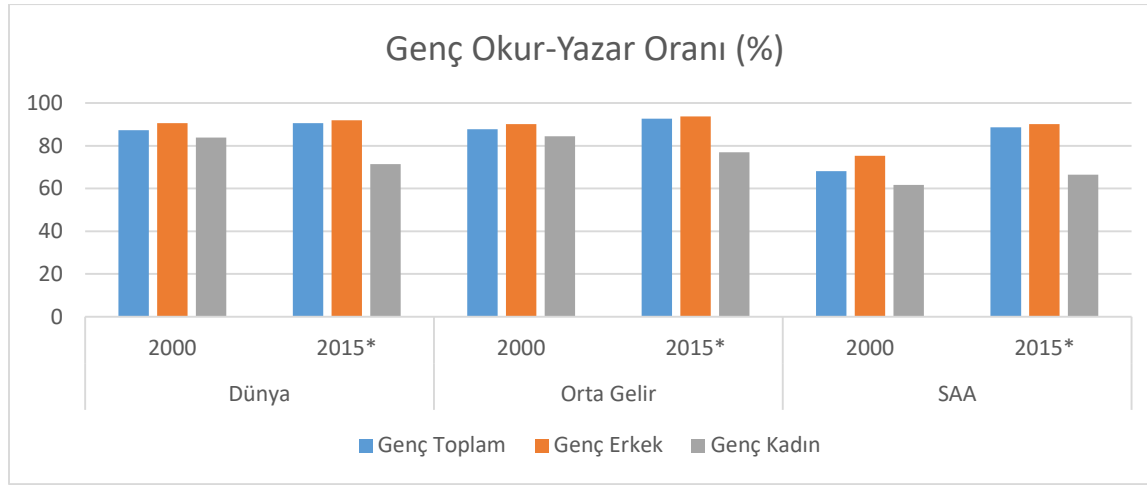
Kaynak: World Bank, WDI.

SAA ülkelerindeki yetişkin okur-yazar oranları dünya geneline kıyasla oldukça geridedir. Çok sayıda ülkede, yetişkin okur-yazar oranları halen %50'nin altındadır. Bir başka ifade ile bu ülkelerde halen her iki yetişkinden biri okur-yazar değildir. Son elde edilen verilere göre, yetişkin okur-yazar oranı ancak %61 seviyesindedir ve söz konusu oran, orta gelirli ülkeler grubunun (%84.5) ve dünya ortalamasının (%85.3) oldukça altında seyretmektedir (Şekil 10).

Diğer ülke gruplarına kıyasla SAA ülkelerinde okur-yazar nüfus içinde cinsiyet oranları açısından mevcut olan fark dikkati- çekmektedir. Ortalama olarak, erişkin 100 kadından sadece 61'i okur-yazar iken, aynı oran erişkin erkeklerde 69 olarak gerçekleşmektedir. SAA ülkelerinde yetişkin erkek okur-yazar oranı görece olarak yüksek olmasına rağmen, söz konusu oran orta gelirli ülkeler grubu (%89) ve dünya ortalaması (%89) ile kıyaslandığında oldukça düşüktür (Şekil 10). Bilhassa SAA ülkelerinde yetişkin kadın-erkek arasında görülen okur-yazar oranı farkı, bu ülkelerde ekonomik ve sosyal gelişmeyi desteklemek için yapılan eğitim harcamalarının yetersiz ve etkin olmayan bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Genç nüfus, SAA ülkelerinin önemli bir avantajı olmasına rağmen, sosyal ve ekonomik yaşamlarında sıkıntılara yol açan yoksullukla karşı karşıyadır. Yetersiz eğitim ve dolayısıyla gerekli işgücü vasıflarının olmaması, gençlerin iş bulmalarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik kalkınma ve iktisadi verimlilik üzerindeki etkisine ilave olarak, gençler arasındaki uzun süreli işsizlikten etkilenen toplumlarda bazı önemli sosyal sorunlar tetiklenebilir. Ayrıca okur-yazar olmayan genç nüfus, amaçsız gruplar tarafından nispeten daha kolay bir şekilde etkilenebilir ve kullanılabilir ve bu da büyük sosyo-ekonomik problemlere yol açabilir. Bu bağlamda, söz konusu ülkelerde genç okur-yazar oranı da önem teşkil etmektedir.

Şekil 11. Genç Okur Yazar Oranı

Kaynak: World Bank, WDI.

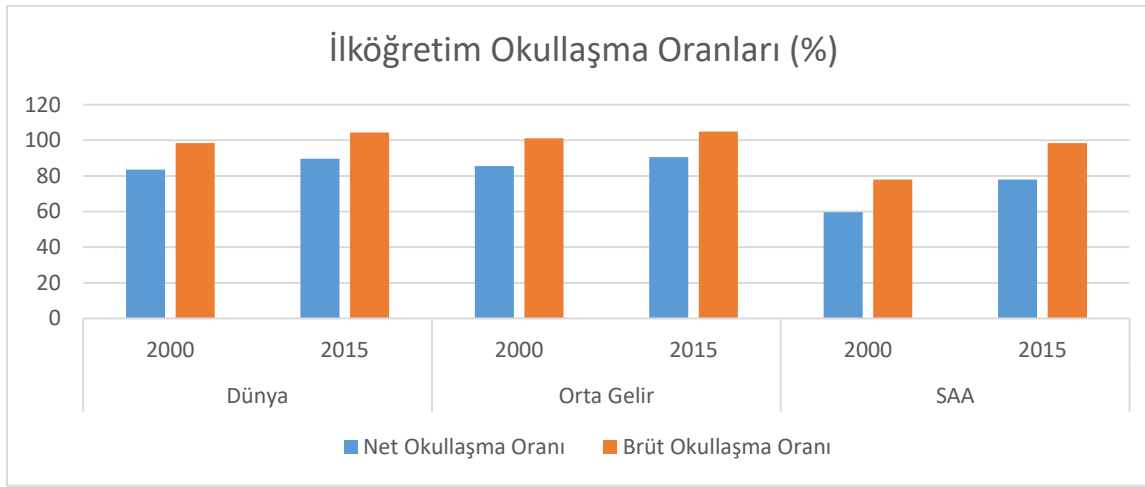
Mevcut en güncel verilere göre, SAA ülkelerinde genç okur-yazar oranının ortalama %89 ile yetişkin okur-yazar oranından daha iyi olduğu görülmektedir (Şekil 11). SAA ülkelerinin birçoğunda genç okur-yazar oranı %70'in üzerindedir. Bununla birlikte SAA ülkelerinde yaşayan genç nüfusta okur-yazarlık oranı, orta gelirli ülkeler grubundaki orandan (%93) ve dünya ortalamasından (%91) düşüktür. 2015 itibariyle, genç nüfusta erkek (%90) ile kadın (%66) okur-yazar oranları arasındaki %24 farkın, 2000 yılındakine oranla (%13) artmış olması dikkat çeken bir diğer husustur.

Okullaşma oranları, kalkınmışlık seviyesinin göstergelerinin temel belirleyicilerinden biridir ve İnsani Gelişim Endeksi (HDI) gibi farklı gelişim endekslerinde kullanılır. Daha gelişmiş ülkeler hem yüksek brüt hem de yüksek net okullaşma oranlarına sahip olma eğilimindedir. Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkelerde okullaşma oranı, yoksulluk ve eğitimde devlet yatırımlarının yetersizliği gibi çeşitli nedenlerden dolayı tüm seviyelerde (ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim) nispeten daha düşüktür.

Az gelişmiş ülkelerde, okullaşma oranlarının bir diğer dikkat çekici özelliği, brüt ve net kayıt oranları arasındaki yüksek fark, okulu bırakma sıklığı ve sınıf tekrarlama oranlarının yüksekliğidir

(Brunefort vd. 2004). Benzer biçimde, birçok SAA ülkesi de dâhil olmak üzere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki düşük okullaşma oranları (hem brüt hem de net olarak) bu ülkelerin beşeri sermayelerini geliştirmelerini engelleyen yoksulluğun sebeplerinden biri, belki de en önemlisidir. Bir başka ifade ile bu ülkelerde nüfus, beşeri sermayenin geliştirilmesine engel teşkil eden daha düşük vasıflı işlerde çalışmaya sevk edilerek, yoksulluğa itilmiş olur. Vasıfsız işlerde çalışan ebeveynlerin düşük gelir düzeyleri ise çocuklarının eğitim harcamalarını karşılamakta zorlanacağı için, az gelişmiş ülkelerde daha düşük okullaşma oranları göze çarpmaktadır. Sonuç itibariyle, okullaşma oranlarında önemli bir iyileşme yapmadan, yoksulluk oranlarını azaltmak zordur.

Şekil 12. İlköğretim Okullaşma Oranları

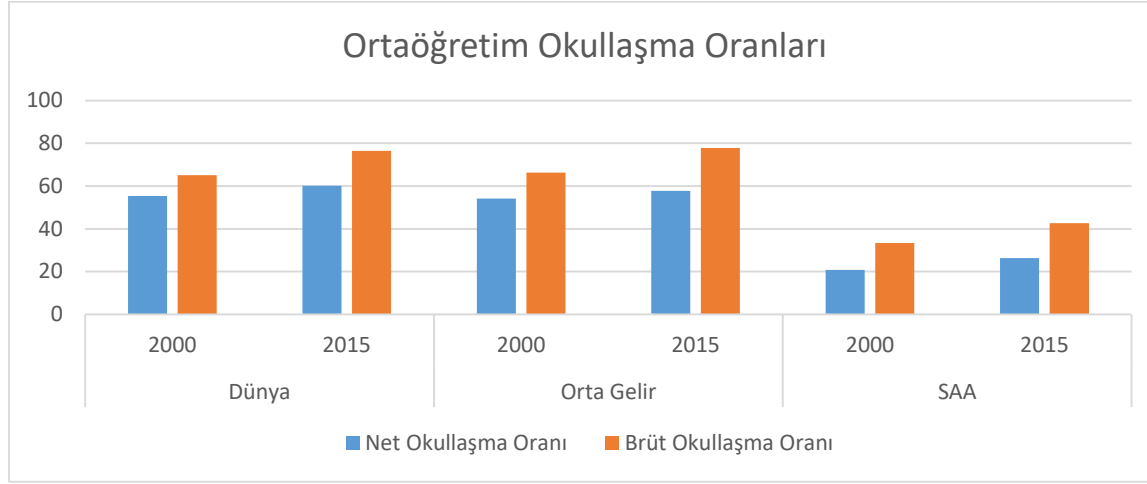
Kaynak: World Bank, WDI.

Şekil 12, SAA ülkeleri, orta gelirli ülkeler ve dünya genelinde ilköğretim okullaşma oranlarındaki eğilimleri karşılaştırmalı olarak göstermektedir. İlköğretimde ortalama brüt okullaşma oranının 2000-2015 döneminde dünya genelinde arttığı görülmektedir. Bu artış eğiliminin, SAA ülkeleri için oldukça güçlü olduğu yine grafikten görülebilmektedir. Zira ilköğretim ortalama brüt okullaşma oranı, 2000 yılında %78 iken, 2015 yılında %98'e ulaşmıştır. Ancak, bu gelişmeye rağmen, 2015 itibariyle, SAA ülkelerinde ilköğretim brüt okullaşma oranı hala orta gelirli ülkeler (%105) ve dünya ortalamalarının (%104) gerisindedir.

Benzer şekilde, ilköğretimde net okullaşma oranları dünya genelinde 2000 yılında %84'ten 2015'te %90'a yükseldi. Orta gelir grubundaki ülkelerde de aynı dönem içinde, net okullaşma oranında artış yaşandı; bu ülkelerde ilköğretim çağında okullaşma oranı 2015 yılında %91'e ulaştı. Bu dönemde SAA ülkelerinde ilköğretim düzeyinde ortalama net okullaşma oranı ise %60'tan %78'e çıktı. Ancak, yine de, bu durum SAA ülkelerinde ilköğretim çağındaki çocukların yaklaşık %22'sinin ilköğretimde kaydı olmadığını göstermektedir.

İlköğretim net ve brüt okullaşma oranı arasında 2015 yılında görülen %20’lik fark bakımından, SAA ülkelerinin durumu dikkat çekmektedir. Söz konusu farkın temel sebebi sınıfta kalma/sınıf tekrarı olarak açıklanabilir (Brunefort vd. 2004). Bu durum, genel olarak az gelişmiş ülkelerin temel sorunudur ve yetersiz eğitim ve öğretim desteği, yüksek yoksulluk oranları, yetkin öğretmenlerin azlığı ve destekleyici eğitim ortamının eksikliği gibi eğitim sisteminde olası sistematik sorunların varlığına işaret edebilir.

Şekil 13. Ortaöğretim Okullaşma Oranları

Kaynak: World Bank, WDI.

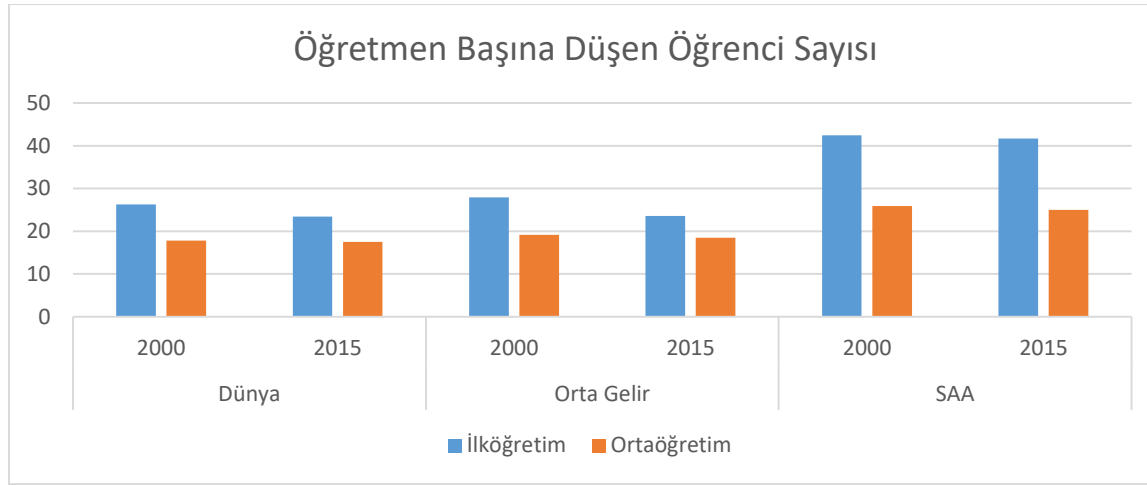
İlköğretimdeki brüt okullaşma oranlarına benzer şekilde, orta öğretimdeki brüt okullaşma oranları da dünya genelinde artış eğilimi göstermiştir (Şekil 13). 2000 yılında %65 olan bu oran 2015 yılına gelindiğinde %76 olarak ölçülmüştür. SAA ülkelerinde ortaöğretim brüt okullaşma oranı ise, 2000 yılında %33’ten 2015 yılında %43’e yükselmiştir. Orta gelirli ülkeler grubunda ise söz konusu oranlar sırası ile %66 ve %78 olarak gerçekleşmiştir.

Ortaöğretim net okullaşma oranları dikkate alındığında, dünya ortalamaları ve orta gelirli ülkeler ortalamasında 2015 yılı itibariyle, 2000 yılına göre, ciddi artışlar kaydedilmiş olsa da, halen her üç öğrenciden biri çeşitli sebeplerden ötürü ortaöğretimden yoksundur. SAA ülkelerinde ise durum daha vahimdir. Ortaöğretim net okullaşma oranı 2000 yılında %21’den 2015 yılında ancak %26’ya yükselmiştir. Bir başka ifade ile 21. Yüzyılda, SAA ülkelerinde ortaöğretim çağındaki nüfusun %74’ü eğitimden uzak kalmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerde gerek beşeri sermaye kalitesi ve gelişimi, gerek eğitimle ilgili sorunların çözümü, gerek yaşam standartlarının yükseltilmesi, gerekse gelecek nesillerin refahı açısından son derece büyük bir tehlike arz etmektedir.

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ne kadar az ise o kadar nitelikli bir eğitimden bahsedilebilirken, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı arttıkça çoğunlukla eğitimin niteliksizliğinden söz etmek mümkün olur (Aktan ve Akkutay, 2014). Bu niteliksizlik kimi zaman yetersiz sayıda okul kimi zaman eğitim sistemindeki önemli eksiklikler kimi zamansa eğitim

sisteminde yasal değişiklik gereksinimini vurgular. Buna ek olarak, bir sınıftaki öğrenci sayısının çok fazla olması, öğrenciler arasında homojen bir yapı olasılığının azalmasına ve bu da anlama kabiliyetleri birbirinden çok farklı öğrenci gruplarının zorunlu olarak bir araya gelme olasılığının artmasına yol açar. Bu ise, öğrenme yeteneği ve bilgiyi kavrama dereceleri birbirinden oldukça farklı öğrenciler grubunun bir arada olması ile neticelenir. Sonuç olarak, sınıfların kalabalık olması daha başarısız gruptaki öğrencilere -başta fizik, kimya, matematik gibi diğer derslere nazaran daha karmaşık derslerin kavratılması için- daha fazla zaman harcanmasına sebep olacaktır. Söz konusu durum ise eğitimin kalitesini önemli ölçüde düşürecektir.

Şekil 14. Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

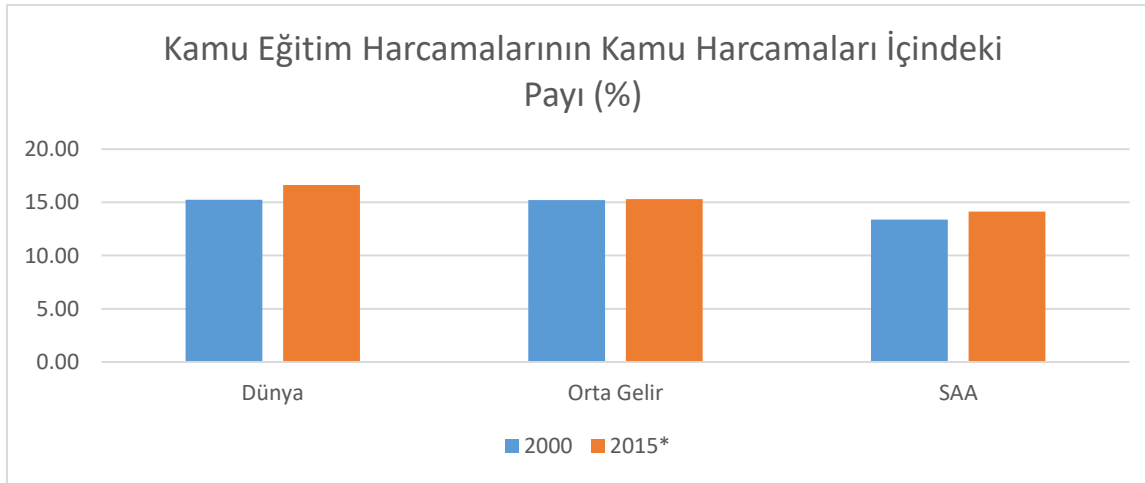
Kaynak: World Bank, WDI.

Şekil 14’te görüleceği üzere, SAA ülkelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ilköğretim için 2000 ve 2015 yılları arasında değişmeyerek 42 olarak kalmıştır. Benzer dönemde, orta gelir grubuna mensup ülkelerde söz konusu rakam sırasıyla 28 ve 24 olarak gerçekleşirken, dünya ortalaması 26 ve 23 olarak gerçekleşmiştir. Ortaöğretim için de tablo farksız değildir. İncelenen dönem boyunca SAA ülkelerinin performansı gerek orta gelirli ülkelere gerekse dünya geneline kıyasla oldukça kötüdür.

Ekonomik büyüme teorisi, sürdürülebilir iktisadi büyüme ve neticesinde yoksulluğun ortadan kaldırılması için eğitim yatırımlarının önemini vurgular. Eğitimde hükümet müdahilliğinin yoksulluğun niteliği ve nedenleri üzerinde etkileri vardır. Bu bağlamda, bir hükümetin eğitimle ilgili harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı, eğitim sektörünün hükümet için göreceli önemini ölçen önemli bir göstergedir. Bir başka ifade ile eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı ne kadar yüksek olursa, hükümetin eğitim sektörüne verdiği destek de o kadar yüksektir. Zira söz konusu gösterge, hükümetlerin yoksulluğun hafifletilmesine ve yaşam kalitesinin yükseltilmesine yardımcı olabilecek uzun vadeli bir yatırım olan insan kaynağına yatırım için ne kadar bütçe ayırdığının göstergesidir.

Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler hem reel hem de cari olarak gelişmiş ülkelere kıyasla eğitime daha az harcama yapmaktadırlar. Buna ek olarak, söz konusu ülkelerdeki hükümetlerin eğitim alanındaki harcamaları bütçe kısıtlamalarına bağlı olarak, gelişmiş ülkelere kıyasla yıldan yıla değişerek daha yüksek bir oynaklığa sahip olmaktadır (Fan and Rao, 2003). Eğitimle ilgili yetersiz hükümet harcamalarından yola çıkarak, gelişmekte olan ülkelerde okur-yazar oranlarının ve okullaşma oranlarının gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında nispeten daha düşük olduğu yukarıda gösterilmiştir. Hükümetlerin öğrenci ve eğitim destek programlarının öngörülemeyen doğası, okulu terk oranını artırır ve ebeveynlerin ve öğrencilerin sürekli eğitim için mevcut motivasyonunu azaltır. Hükümetlerce eğitim harcamalarına getirilen sınırlamalar okullarda fiziki kapasite sorununun pekiştirir ve eğitim kalitesini büyük ölçüde düşürür. Benzer biçimde, beşeri sermayenin geliştirilmesini kısıtlayıcı bir unsur olan öğrenci başına düşen eğitilmiş öğretmen sayısında potansiyel azalma şeklinde de değerlendirilebilir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler ve SAA ülkeleri, eğitimle ilgili hükümet harcamalarını artırarak kalkınma yolunda önemli bir sıçrama sağlayabilir ve böylece beşeri sermaye kalitesini önemli ölçüde artırabilir. Böyle bir politikanın ise bu ülkelerde yoksulluk oranlarını azaltma ve toplumun genel refah düzeyini yükseltme hususlarında yardımcı olacağı aşikârdır.

Şekil 15. Kamu Eğitim Harcamalarının Toplam Kamu Harcamaları İçindeki Payı (%)

Kaynak: World Bank, WDI.

2000-2015 döneminde, kamu eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı, SAA ülkelerinde gelişmekte olan diğer ülkeler ortalamasına ve dünya ortalamasına göre kısmen daha düşük olmuştur (Şekil 15). Bir başka ifadeyle, bu durum, SAA ülkelerinin hükümetlerinin, eğitim sektörüne yaptığı harcamanın, diğer orta gelirli ülkeler ve dünya genelindeki hükümetlere oranla daha az olduğunu ima etmektedir. SAA ülkelerinde kamunun eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı 2000 yılında %13 iken söz konusu oran 2015 yılına gelindiğinde %14'e çıkmıştır. Söz konusu oran, 2015 yılı itibarıyla orta gelirli ülkeler için %15, dünya geneli içinse %17 civarındadır. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise, geçen on beş yıla rağmen, orta-gelirli

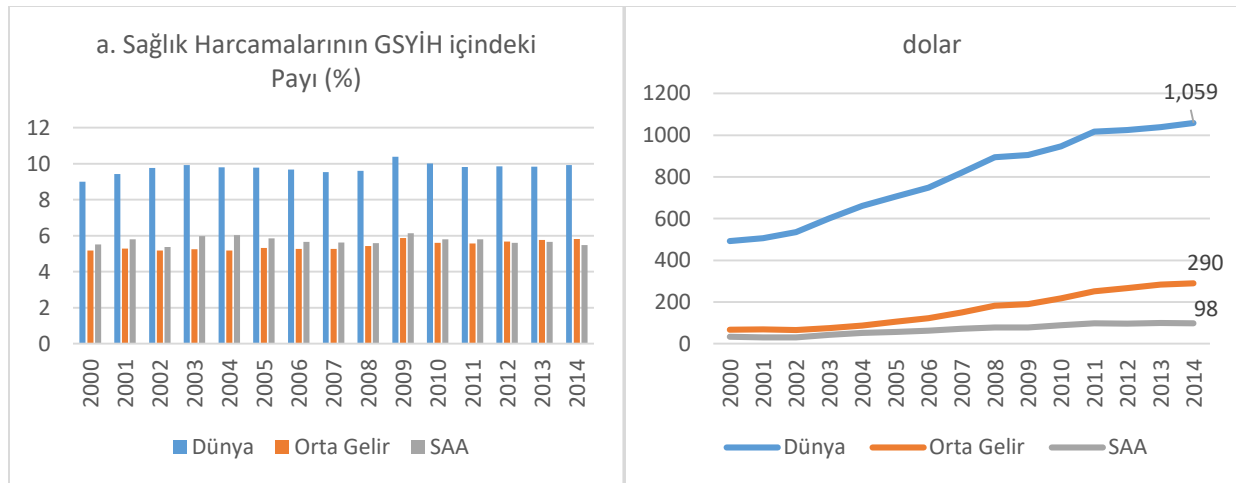
ülkelerde eğitim alanında kamu harcamalarında görece olarak kayda değer bir artış sağlanamamış olmasındır.

2.4. SAĞLIK

Yoksulluğun, kaliteli gıda, temiz su, gelişmiş sağlık ve barınma hizmetleri gibi bazı temel insan ihtiyaçlarına erişimi kısıtladığı bilinmektedir ve dolayısıyla hastalık ve ölüm riskini artırdığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda sağlık durumunun kötü olması, yaşadıkları ekonomik ve sosyal koşulların bozulması aracılığıyla da insanları yoksullaştırır (WHO, 2004). Bir başka ifade ile yoksulluk ve sağlık koşulları arasında karşılıklı bir geri besleme etkisinden söz edilebilir. Öte yandan, sağlık koşullarının kötü olması, beşeri sermayenin kalitesini düşürür ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde bir baskı oluşturur. Dolayısıyla, sağlık yatırımlarına kullanılacak olan mali kaynakların kullanımını sınırlar. Bu nedenle, sağlık koşullarını geliştirme çabalarının, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullukla mücadeleyi kazanmak için şart olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim ekonomik büyüme ve gelişmeyi katalize ederek yoksulluğun azaltılması için sağlığın önemi uluslararası toplum tarafından Milenyum Kalkınma Hedefleri arasında da gösterilmiş ve sekiz ana hedeften beş tanesinin doğrudan veya dolaylı olarak sağlıklı ilişkili olduğu kabul edilmiştir (United Nations, 2015).

Sağlık harcamaları sosyal güvenlik sistemlerinin kritik bir bileşenidir. Devlet bütçesinde sağlık harcamalarının payı sadece sağlığa verilen önemi değil, aynı zamanda bir ülkedeki sağlık eşitliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik durumunu da göstermektedir (WHO, 2004).

Şekil 16. Sağlık Harcamaları

Kaynak: World Bank, WDI.

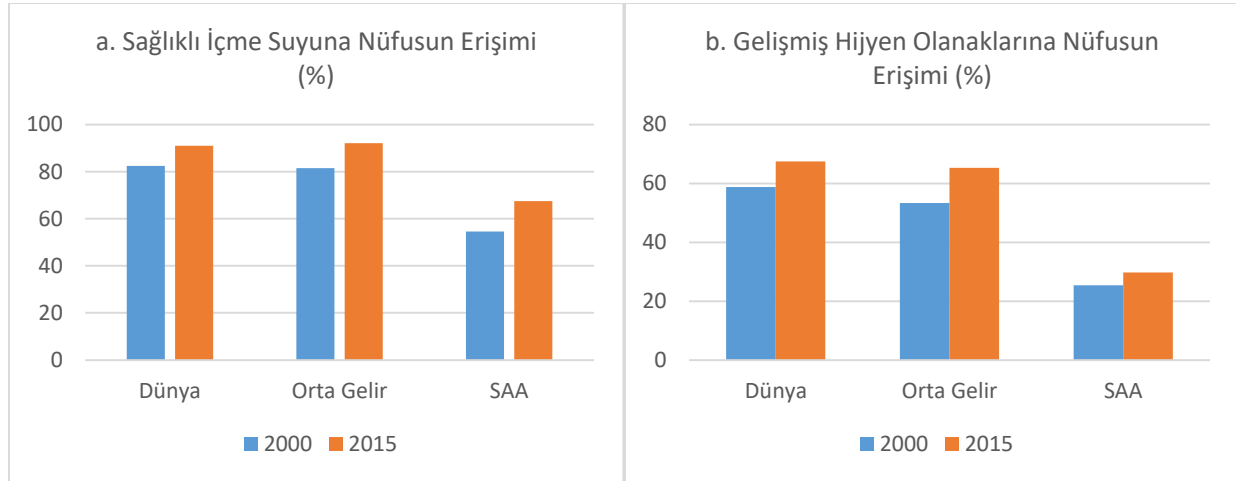
SAA ülkelerinde sağlık harcamaları oldukça düşük düzeyde kalmıştır (Şekil 16a). Elde edilebilen en güncel veri olan 2014 yılı itibariyle, SAA ülkelerinde toplam sağlık harcamalarının GSYİH

içindeki payı sadece %5.5 civarındadır. Söz konusu oran orta gelirli ülkeler grubundaki ülkelerin (%5.8) ve özellikle dünya ortalamasının (%9.9) oldukça altındadır.

Tabloyu biraz daha netleştirmek adına, kişi başına düşen sağlık harcamalarını incelemek daha etkili bir yöntem olabilir. Bu bağlamda, elde edilen son verilere göre, SAA ülkelerinde kişi başına düşen sağlık harcaması yıllık 98 dolar ile orta gelirli ülkeler grubu ortalaması olan 290 dolardan ve dünya ortalaması olan 1,059 dolardan oldukça aşağıdadır (Şekil 16b).

Sağlıklı içme suyu kaynaklarına ve gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişim, çeşitli akut ve kronik hastalıklardan korunmak için oldukça önemlidir. WHO'nun tahminlerine göre (WHO, 2008), her yıl su ve hijyenle ilgili hastalıklardan üç milyondan fazla insan ölmektedir. Benzer biçimde ve dünyanın nüfusunun yaklaşık yarısı, sağlıklı su ve hijyenik olmayan sağlık uygulamalarından ötürü yılda en az bir kez hastane ziyaretinde bulunmaktadır (WHO, 2008).

Şekil 17. Sağlık Altyapısı

Kaynak: World Bank, WDI.

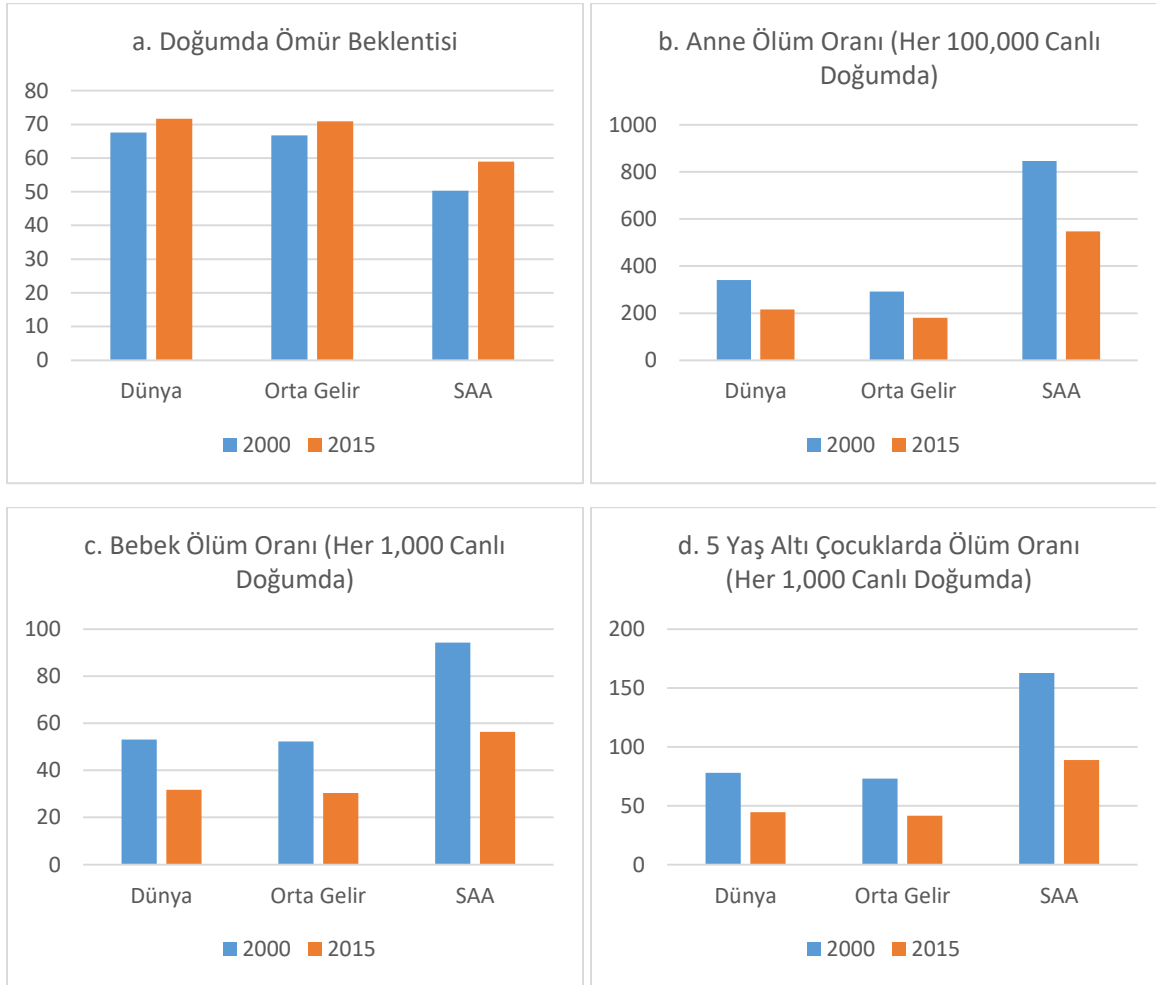
SAA ülkelerinin nüfusunun önemli bir kısmı sağlığın vazgeçilmez unsurları olan iyileştirilmiş içme suyu ve gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişememektedir. 2015 yılı itibariyle, SAA nüfusunun yaklaşık %33'ü, iyileştirilmiş içme suyu kaynaklarından yararlanamamışken, söz konusu oran orta gelirli ülkeler için %8 ve dünya geneli için %9 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 17a). SAA ülkelerinde gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişimde gözlenen eğilim ise maalesef durumun vahametini iyiden iyiye gözler önüne sermektedir. 2015 yılı itibariyle, SAA ülkelerinde toplam nüfusun %70'i gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişememiştir. Bu oran orta gelirli ülkelere ve dünya genelinde ise sadece %30 civarındadır (Şekil 17b).

Doğumda ömür beklentisi (LEB), bir ülkedeki insanların genel sağlık durumu ve aldıkları sağlık hizmetinin kalitesi hakkında önemli bir göstergedir ve doğum yaşındaki sağlık ve yaşam koşulları

aynı kaldığında, yeni doğan birinin yaşaması beklenen ortalama yıl sayısı olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2013). Genel olarak, bir ülkede doğumda ömür beklentisi, yoksulluk ve yetersiz beslenme durumu, temiz su ve gerekli hijyen olanaklarına erişim, birincil sağlık hizmetlerinin bulunabilirliği ve sosyal sağlık güvencesinin kapsayıcılığı gibi çeşitli sosyo-ekonomik faktörler tarafından belirlenir.

2000 ile 2015 yılları arasında, SAA ülkelerinde ortalama LEB 50 yıldan 59 yıla yükselmiştir. Bununla birlikte, bu ülkeler hala dünya ortalamasının 13 yıl ve diğer gelişmekte olan ülkeler ortalamasının 12 yıl gerisinde kalmaktadır (Şekil 18a). Halen SAA ülkelerinin birçoğunda ortalama ömür 50 yılın altındadır.

Şekil 18. Sağlık Durumu

Kaynak: World Bank, WDI.

Genellikle, anne, yeni doğan bebek ve çocuk sağlığı (MNHK), sağlık hizmetleri kalitesi ve koruyucu hekimlik önlemleriyle oldukça kuvvetli bir korelasyona sahiptir. MNHK aynı zamanda, sağlık sisteminin genel kapsamı ve etkinliği ve bir ülkedeki sosyo-ekonomik koşulların durumu hakkında önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. En güncel tahminlere göre, küresel olarak neredeyse yarım milyon kadın gebelik ve doğum sırasında ve sonrasında ölmektedir (World Development Indicators, 2017). Bu anne ölümlerinin ne yazık ki yaklaşık %99,5'i özellikle SAA bölgesinde ve Asya'da gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir.

Son yıllarda, SAA ülkelerinde anne ölüm oranı koşullarında bir miktar iyileşme sağlandıysa da anne ölüm hızı (MMR) 2000 yılında 100.000 canlı doğumda 846 ölümden 2015 yılında 547 ölüme geriledi. Bir başka ifade ile bu ülkelerde her 200 anne adayından biri gebelik veya doğum esnasında hayatını kaybetti. Elde edilebilen en güncel veriler doğrultusunda, orta gelirli ülkeler (100.000 canlı doğumda 180 ölüm) ve dünya (100.000 canlı doğumda 216 ölüm) ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, SAA ülkelerinde MMR oranının hala oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 18b).

SAA ülkelerinde bebek ölüm hızı (IMR), 2000'de 1000 doğumda 94 ölümden 2015'te 56 ölüme gerileyerek %68'lik etkileyici bir düşüş göstermiştir (Şekil 18c). Bununla birlikte, bu ülkelerde hala her 20 çocuktan bir tanesi birinci doğum gününden önce ölmektedir. Söz konusu oran, dünya geneli (33 çocuğun birinde) ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki (35 çocuğun birine) oranlarla kıyaslandığında oldukça kötü bir tablo sergilemektedir.

SAA ülkelerinde beş yaş altı çocuklarda görülen ölüm oranında da (U5MR) düşüş sağlandı. 2000'deki 1,000 canlı doğumda 163 ölümden, %83'lük bir düşüş kaydederek, 2015'te her 1,000 canlı doğumda 89 ölüme geriledi (Şekil 18d). Bununla birlikte, bu iyileşmeye rağmen, SAA ülkelerindeki her 11 çocuğun bir tanesi beşinci doğum gününden önce ölürken, dünya genelinde bu oran yaklaşık 26 çocuğun birinde ve orta gelirli ülkelerde 25 çocuğun birinde görülmektedir. Bireysel ülke düzeyinde, SAA bölgesinden birçok ülke her 1,000 canlı doğumda 100'ün üzerinde ölümlerle rekor düzeyde U5MR kaydetti. Söz konusu ülkeler aynı zamanda, dünyada en yüksek U5MR olan ilk 20 ülke arasında yer almaktadır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada kaynak kullanılabilirliği, makroekonomik yönetim ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla SAA ülkelerinin sosyo-ekonomik görünümüne ilişkin kısa bir analiz sunulmuştur. Bu bağlamda ilgili makroekonomik ve sosyoekonomik göstergeler aracılığıyla tarım, eğitim, sağlık gibi sektörlerin mevcut durumunu analiz ederek, söz konusu ülkelerdeki yoksulluğun sosyoekonomik belirleyicilerine dair çıkarımlar sağlanmıştır. İlave olarak, verilerin elde edilebilirliği ölçüsünde, ilgili değişkenlerin dünya ortalamaları ve orta gelir grubu ülkeleri ortalamaları ile kıyaslanması sağlanıp, daha kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulması hedeflenmiştir.

Çalışma boyunca genel makroekonomik göstergelerin yanı sıra tarım, eğitim ve sağlık sektörlerindeki öncü göstergeler incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada SAA ülkelerinin farklı alanda ve sektörlerde potansiyel kaynak yoksunluğundan muzdarip oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu durum pek çok ülkede ve bölgede makul düzeylerde ekonomik ve insani az gelişmişlik ve/veya gelişmemişlik şeklinde zuhur etmektedir.

Bu çalışmada vurgulandığı üzere Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre, dünyanın en az gelişmiş 47 ülkesinden (LDC) 31 tanesi SAA ülkeleridir ve bunların neredeyse tamamının iktisadi büyümesi ve kalkınması petrol dışı, çoğunlukla tarımsal ve temel malların ihracatına bağlıdır (UNCTAD, 2016). Aynı şekilde, Uluslararası Para Fonu'nun sınıflandırmasına göre dünyada bulunan yüksek borçlu fakir ülke (HIPC) olarak tabir edilen 36 ülkenin, 29'u SAA ülkeleridir (IMF, 2016). Dünya Bankası'ndan elde edilen en güncel verilere göre, SAA ülkeleri toplam nüfusunun %18.4'üne karşılık gelen yaklaşık 185 milyon kişi yeterli beslenememektedir. Söz konusu ülkelerin nüfusunun yine yaklaşık %41'i günde 1.90 dolar gelir eşliğinin altında, %65'i ise günlük 3.10 dolar gelir eşliğinin altında yaşamaktadır (World Development Indicators, 2017).

SAA ülkeleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Endeksi sıralamasında genellikle en alt sıralarda yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) yapmış olduğu sınıflandırmaya göre günümüzde düşük gelirlili ve gıda eksikliği çeken ülke (LIFDC) 52 ülke vardır ve bunların 36 tanesi SAA ülkeleridir (FAO, 2016). Öte yandan, SAA ülkelerinde ortaöğretim çağındaki nüfusun %74'ü eğitimden uzak kalmaktadır (World Development Indicators, 2017). Bu durum, söz konusu ülkelerde gerek beşeri sermaye kalitesi ve gelişimi, gerek eğitimle ilgili sorunların çözümü, gerek yaşam standartlarının yükseltilmesi, gerekse gelecek nesillerin refahı açısından son derece büyük bir tehlike arz etmektedir. SAA ülkelerinde halen toplam nüfusun %70'i gelişmiş hijyen olanaklarına sahip sağlık tesislerine erişememektedir (World Development Indicators, 2017). Dünya genelinde gebelik esnasında veya doğum sonrasında kaynaklanan anne ölümlerinin büyük bir kısmı bu coğrafyada gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde hala her 20 çocuktan bir tanesi birinci doğum gününden önce, her 11 çocuktan bir tanesi de beş yaşından önce çeşitli sağlık nedenlerinden dolayı hayatını kaybetmektedir (World Development Indicators, 2017).

Sonuç olarak bu çalışmada SAA ülkelerinin genel olarak var olan kısıtlı kaynaklarını eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetler yönünden değerlendiremediğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak, bu ülkelerdeki insanların daha az eğitim olanağına sahip oldukları daha önce öldükleri, diğer ülkelerdeki muadilleriyle karşılaştırıldığında daha aç yaşadıkları ve daha çok hastalandıkları ortaya konmuştur.

Kaynakça:

Aktan O. ve Akkutay Ü. (2014) OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim. Asya Öğretim Dergisi. Cilt:2 Sayı:1 ss. 64-79.

Brunefort M. Motivans A ve Zhang Y. (2004) Investing in the Future: Financing the Expansion of Educational Opportunity in Latin America and the Caribbean. UNESCO Çalışması. http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/investing-in-the-future-financing-the-expansion-of-educational-opportunity-in-latin-america-and-the-caribbean-04-en_0.pdf Erişim Tarihi: 9/9/2017

Bruyn, T., and Kuddus, U. (2005). Dynamics of Remittance Utilization in Bangladesh. OM Göç Araştırmaları Serisi, No. 18. Cenevre, İsviçre. Uluslararası Göç Örgütü.

Cervantes-Godoy, D. and J. Dewbre (2010), “Economic Importance of Agriculture for Poverty Reduction”, OECD Çalışması, No. 23, OECD Yayınları.

Christiaensen, L. and L. Demery (2007), Down to Earth Agriculture and Poverty Reduction in Africa, Dünya Bankası Çalışması.

ECLAC (2007). “Emerging Trends in Official Development Assistance and Its Impact on Financing Poverty and Hunger Eradication in Latin American And The Caribbean”. <http://www.un.org/ga/president/61/follow-up/doha/ECLAC.pdf> Erişim: 25/8/2017

Fan S. ve Rao N. (2003) Public Spending in Developing Countries: Trends, Determination and Impact. EPTD Çalışması. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/16080/1/ep030099.pdf> Erişim Tarihi: 28/8/2017

FAO (2011): State of Food and Agriculture 2010–2011. <http://www.fao.org/publications/sofa/en/> Erişim Tarihi: 11/9/2017

FAO, (2016). <http://www.fao.org/countryprofiles/lifdc/en/> Erişim Tarihi: 24/8/2017

FAO-AQUASTAT (2017). FAO Global information system on water and agriculture. <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/maps/index.stm> Erişim Tarihi: 27/8/2017

IMF (2016), Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) - Statistical Update, <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2016/031516.pdf> Erişim Tarihi: 25/8/2017

Kydd, J., Dorward, A., Morrison, J., Cadish, G. (2004), “Agricultural Development and Pro-poor Economic Growth in Sub-Saharan Africa: Potential and Policy”, Oxford Development Studies, Cilt: 32, Sayı: 1, ss. 37-57.

Mamun, K., A., and Nath, H., K. (2010), “Workers’ Migration and Remittances in Bangladesh,” http://www.shsu.edu/academics/economics-and-international-business/documents/wp_series/wp10-02_paper.pdf Erişim Tarihi: 8/9/2017

Morris M., Binswanger-Mkhize, H. P and Derek Byerlee (2011). “Awakening Africa’s Sleeping Giant: Prospects for Commerical Agriculture in the Guinea Savannah Zone and Beyond.

http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/sleeping_giant.pdf Erişim Tarihi: 28/8/2017

OECD (2013) Indicators of Skills for Employment and Productivity: A Conceptual Framework and Approach for Low-Income Countries. OECD Yayınları. <http://www.oecd.org/g20/topics/development/indicators-of-skills-employment-and-productivity.pdf> Erişim Tarihi: 9/9/2017

Ratha, D. (2013) The Impact of Remittances on Economic Growth and Poverty Reduction, Migration Policy Institute, Politika Özeti. www.migrationpolicy.org/pubs/Remittances-PovertyReduction.pdf Erişim Tarihi: 8/9/2017

Şenses, F. (2003), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

United Nations (2015) The Millenium Development Goals Report. [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) Erişim Tarihi: 11/9/2017

UNCTAD (2016), The Least Developed Countries Report, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/lcd2016_en.pdf Erişim Tarihi: 25/8/2017

WHO (2004), The Impact of Health Expenditure on Households and Options for Alternative Financing. Teknik Makale. http://www.who.int/health_financing/documents/emrc51-4-healthexpenditureimpact.pdf Erişim Tarihi: 25/8/2017

WHO, (2008). Safer Water, Better Health: Costs, Benefits, and Sustainability of Interventions to Protect and Promote Health. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43840/1/9789241596435_eng.pdf Erişim Tarihi: 11/9/2017

WHO, (2013), World Health Statistics Report 2013. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/81965/1/9789241564588_eng.pdf?ua=1 Erişim Tarihi: 11/9/2017

World Bank (2017), Global Economic Prospects: A Fragile Recovery. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26800/9781464810244.pdf> Erişim Tarihi: 5/9/2017

World Development Indicators, 2017. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#> Erişim Tarihi:25/8/2017